

**Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕириитин министиэристибэтэ
Мэнэ-Хангалас оройуонун үөрэҕириитин салалтата
«Мэнэ-Хангалас» муниципальной оройуона
Е.Д. Кычкин аатынан Матта орто уопсай үөрэхтээһин оскуолата**

Герой суолунан кэнчээри ыччаты сизрдээх майгыга иитии-үөрэтин

**(IV Гвардейскай Кантемировскай танковай корпуска сулууспалаабыт,
билиэннэ сылдыбыт политрук Данил Петрович Алексеев олобунан)**

**Толордо: саха тылын,
литератураны учуутала
дириэктэри иитэр үлэбэ
солбуйааччы
Анисимова М.Ф.**

2021 с.

Иһинээбитэ:

- I. Кириитэ.
- II. Төрүччүнү сэгэтэн көрүү.
- III. Сүрүн чааһа
 - 3.1. Алексеев Д.П. 17-с танковой корпус 31-с мотострелковой биригээдэтин бэһис ротатыгар политругунан сулууспата.
 - 3.2. 1943 сыллаахха билиэн түбэһиитэ, лаабыртан куотуута.
 - 3.3. Сэрии кэнниттэн «Кыым» хаһыат корреспонденынан, тылбаасчытынан үлэтэ.
- IV. Түмүк. Данил Петрович - улахан тулуурдаах, үлэбэ дьулуурдаах, олоххо күүстээх тардыһылаах саха саарына.
- V. Туһуныллыбыт литература.
- VI. Сыһыарыылар.

I.Кириитэ

Ньурба оройуонун Чуукаар бастакы хомсомуолларыттан биирдэстэрэ Данил Петрович Алексеевынан биир дойдулаахтара киэн туттабыт. Аҕа Дойду Улуу сэриитигэр дьоруойдуу охсуспут, кыргыспыт, олохторун толук уурбут саллааттары кэриэстээн, Улуу кыайыы 77 сылын көрсө, сахалартан бастакы Сэбиэскэй Сойуус Геройа Федор Кузьмич Попов 100 сылынан, дьоруойдар суолларынан политрук Алексеев Данил Петрович олобун үүнэр көлүөнэбэ хайаан да сырдатыллыахтаах диэн соруктаах матырыйаал үөрэтилиннэ.

Онно кини 1964 сыллаахха суруйан хаалларбыт тус бэйэтин ахтыгыта, Российской Федерация култууратын уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын үтүөлээх үлэһитэ, Ньурба улуунун бочуоттаах олохтооҕо, «Кыым» хаһыат эрдээктэрэ Дмитрий Николаевич Николаев ыстатыйата¹, Васильева-Донская Светлана Сергеевна «Наш отец-поэт Сергей Васильев-Борогонский» диэн кинигэтиттэн² (Д.П. Алексеев маннайгы кэргэнин туһунан), Д.П. Алексеев төрөппүт кыыһа Вера Даниловна Избекова дьиэтээҕи архыбыттан биэрбит матырыйааллара, Данил Петрович аймахтарын ахтыылара уонна интернет ситимиттэн матырыйааллар сүрүн тирэх буоллулар.

Чинчийэр үлэ сыала: Саха алааһыттан кынат анньынан танковай корпус политругар тийэ үүммүт Алексеев Данил Петрович олобун суолун кэнчээри ыччакка холобур оностон дьоруой аатын үйэтитии, ыччаты иитии-үөрэтии.

Толоруллар соруктар:

1. Төрүччүнү сэгэтэн үөрэтэн көрүү.
2. Аҕа Дойду Улуу сэриитигэр 17-с танковай корпус 31-с мотострелковай биригээдэтин бэһис ротатыгар политругунан үлэтин туһунан сырдатыы.
3. 1943 сыллаахха билиэн түбэһитэ кини олобор туох оруолу оонньообута?
4. 1945 сыллаахха Алексеев Д.П. немец лаабырыттан күрээн хорсун быһыыны көрдөрүүтэ.
5. Сэрии кэнниттэн олоххо сангалыы тыыннаны (КГБ бэрэбиэркэтин ааһыта, тус олобун оностуута, «Кыым» хаһыакка корреспондэннаабыт, тылбаасчытынан үлэлээбит кэмнэрин билиһиннэри).

Данил Петрович - улахан тулуурдаах, үлэбэ дьулуурдаах, олох араас мускуурун, эрэйин, кыһалбатын энэринэн тэлбит, олоххо күүстээх тардыһылаах саха саарына, сэрии дьоруойа буоларын үүнэр көлүөнэ билиэхтээх диэн чинчийэр үлэ түмүктэнэрэ сабаҕаланар. Ону тэнэ, саха киһитэ сахалыы мындыр толкуйа, Сахатын сириин айылбатын

¹ Саха сирэ, 2005, тохсунньу 19 күнэ, сэрэдэ, № 9 (3268)

² Васильева-Донская С.С., Наш отец-поэт Сергей Васильев-Борогонский, Я., Бичик, стр.19

тэнгэ кытаанах санаата, тулуурдаах майгыта, олоххо дьулуһуута, олоххо таптала, төрөөбүт дойдуга таптала – барыта биир буйун олоһор, политрук Данил Петрович Алексеев тус олоһор, көрөбүт.

Чинчийэр үлэ кирири тылтан, сүрүн чаастан, түмүк тылтан турар. Бу үлэни оскуола учууталлара, кылаас салайааччыллара, кыраайы үөрэтээччилэр туһаныахтарын сөп, киэн аранаҕа ананар.

II. Төрүүчүүнү сэгэтэн көрүү

Данил Петрович 1908 сыллаахха олунньу ый 16 күнүгэр Кубалаахха (Чуукаар нэһилиэгэр) быстар дыаданы ыалга төрөөбүтэ диэн докумуоннарга сурулла сылдьар. Ол эрэри Данил Петрович бииргэ төрөөбүт убайын (Алексеев Федор Петрович – Сынньалан Сүөдэр) кыһа Алексеева Екатерина Федоровна кинини 1907 сыллаабы төрүүх, кини аҕата Сынньалан Сүөдэр Данил Петровичтан 10 сыл аҕа убай буоларын, 1897 сыллаабы төрүүх диэн кэпсиир. Данил Петрович кыһа Вера Даниловна Избекова архыып матырыяалларынан бигэргэтэр соруктаах. Кинилэр Дьирэс Бүөтүр диэн киһи оҕолоро. Баллыы нэһилиэккэ Өнөлдөбө Дьирэс Бүөтүр игирэ анаардаах күн сириин көрбүт. Игирэтин анара уол, эдэригэр өлбүт. Дьирэс Бүөтүр улаатан кэргэннэнэн баран Чуукаар Кубалааҕар кэлэн олохсуйбүт. 2 миэтэрэ үрдүктээх киһи эбит. Кубалаахха туттубут дьийэтин кэлин, Чуукаар нэһилиэк киинэ буолбутугар, көһөрөн аҕалан учууталларга уопсай дьийэ оностубуттар. Оҕонньор үрдүк киһи буолан, дьийэтэ үрдүгүттэн дьон сөбөрө эбитэ үһү.

Данил 1919 сыллаахха, 11 саастааҕар, Кубалаахха сана тутуллубут оскуолаҕа үөрэнэ киирбит. Чугас оскуола суох буолан эрдэ үөрэнэр кыаҕа суох эбит. Эдэр сэбиэскэй судаарыстыба кыһамныгытынан пансионна ылыллан түөрт кылааһы бүтэрбит. Аҕата Петр Петрович Алексеев (Дьирэс Бүөтүр) 1922 с., ийэтэ нөнүө сылыгар өлбүттэр. Онон үөрэҕин быраҕан үлэлииргэ күһэллэбит. Убайа Сынньалан Сүөдэр 2 оҕолоох дьахтары ойох ылбыт. Дьахтар оҕолоро Сэмэн (эдэригэр өлбүт) уонна Алексей диэннэр эбит. Сынньалан Сүөдэрдийн 7 оҕоломмуттар (Николай -учуутал, Маайа (Мэнгэ-Хангаласка Хаптаҕайга үйэтигэр олоҕубута), Антонина -ветврач, кини кэнниттэн биир уол төрөөн өлбүт, Екатерина - иитээччи, ол кэннэ биир кыыс төрөөн өлбүт, Семен - Нам оройуонун ДЮСШ-н төрүттээччилэриттэн биирдэстэрэ, көңүл тустууга биир бастакы тренер уонна Виталий – учуонай-зоотехник үөрэхтээбэ, Чуукаар сопхуоска үлэлээбитэ).

Данил Петрович Чуукаарга 1927 сыллаабы перепиһы онорбут улахан өнөлөөх³. Бу сылларга суруксуттаабыт. Онтон убайа Сынньалан Сүөдэр быраатын Данил Петровичы Дьокуускайга салгыы үөрэттэрэ, үлэлэтэ уонна «кэргэннэн» диэн ыппыт. Үтүө үтүөнэн төннөр дииллэрини, кини убайын Сүөдэр киириннэнэн уолун Алексейы үөрэттэрбит, Алексей Федорович Алексеев – Сынньалан Сүөдэр аннынан суруллубут уол, Чуукаар орто оскуолата 2010 сыллаахха кини аатын сүкпүтэ, доцент, Чуукаар бастакы учуонайдарыттан биирдэстэрэ, тыл үөрэхтээбэ, филологическай наука кандидата, Саха

³ Анисимова М.Ф., Чуукаар нэһилиэгэ, 2018, Дь., Медиа-Холдинг «Якутия»

государственной университетын филологической кафедратын төрүттээччитэ, бастакы декана этэ⁴.

Данил Петрович кэнники Дьокуускайдаагы Сэбиэскэй партийнай оскуоланы бүтэрэн, орто үөрэхтэммит. «Кыым» хаһыакка, ол кэнниттэн партия обкомугар инструкторынан сылдьан, фашистскай-немецкэй талабырдыттартан Ийэ дойдутун көмүскүү 1941 сыллаахха от ыйын эргэтигэр Советскай Армияҕа барбыт. Кэргэнэ оһоҕостоох хаалбыт, Охлопкова Анна Наумовна Уус-Алдантан төрүттээх. Тулагыга олорор аймактарыгар уолун (27.08.1941 сыллаах төрүөх) биир сааһын туола илигинэ иитийэххэ биэрбит (уоллара – 4 оҕолоох ыал аҕата Алексеев Данил Данилович, кини оҕолоро улаатан үөрэхтэнэн бары үлэһит дьон буолбуттар). 1943 сыллаахха Данил Петрович сураҕа суох сүппүтүн туһунан сурук туппут. 1944 сыллаахха Анна Наумовна поэт, буйун-суруйааччы, биллиилээх государственнай, общественной деятель Сергей Степанович Васильев-Борогонскайга кэргэн тахсыбыта. Борогонскай 2 оҕотун (Анатолий, Светлана) кытта кинилэр 3 (Анна, Сергей, Вера) оҕоломмуттара. Ол туһунан Сергей Борогонскай төрөппүт кыыһа Светлана Васильева-Донская сиһилии «Наш отец-поэт Сергей Васильев-Борогонский»⁵ диэн кинигэтигэр суруйбута.

Түмүк: Данил Петрович көрсүө, сэмэй, мындыр, улахан ис култууралаах киһи дьоно-сэргэтэ, тулалыыр чугас доҕор дьоно да бары киниэхэ дьүүрэ буолаллар. Кинилэри кытта алтыспатах да буоллар, кини кылгас, ол эрэри дьоруойдуу олоҕор сүдү дьон көстөн ааспытын көрөбүт, Холобур, Сергей Борогонскай Мэнэ Ханалас улууһугар 2 сыл үлэлээбитэ, «Мэнэлэр – хайа үрдүгэр» диэн эппитэ күн бүгүн улуус тумус туттар, кинини тутум үрдэтэр этиитэ буолар. Сергей Борогонскай 2 сыл Алексеев дойдутугар Ньурбаҕа үлэлээн Ньурбаны биир бастакынан сайыннарбыт политическай, общественной деятель, салайааччы буолар уонна кырдык даҕаны, билинэн, «Киэн Ньурба, күөх Ньурба» диэн хоһоонунан хоһуйбута күн бүгүн улуус уоһуттан түһэрбэт гииминэ буолар. Гимн муусукатын Алексеев дойдутун иккис дойдунан оностон олоҕорбут, Аканаттан төрүттээх, 50 сыл үөрэх, култуура эйгэтигэр бэриниилээхтик оҕону, эдэр ыччаты, кырдыаҕаны кытта үлэлээбит, иппит-үөрэппит үтүө өнөлөөх, Чуукаардары «ырыаһыт чуукаардар» диэн ааттаппыт самодельнай композитор, Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын үтүөлээх үлэһитэ, туйгуна, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Үөрэҕириитин бэтэрээнэ, «Гражданскай килбиэн» бэлиэ хаһаайына, Ньурба улууһун, Чуукаар, Акана нэһиликтэрин бочуоттаах олохтооҕо Егор Михайлович Поликарпов суруйбута. Егор Михайлович араас

⁴ Анисимова М.Ф., 100 сыл үөрэх сырдык аартыгынан, 2015, Дь., Медиа-Холдинг «Якутия»

⁵ Васильева-Донская С.С., Наш отец-поэт Сергей Васильев-Борогонский, Я., Бичик, стр.35

хайысхалаах ырыалары айбытыттан кэнчээри ыччакка патриотической тыыннаах ырыаны кэлинни кэккэ сыл үгүстүк ыллаппыта, оскуола, нэһилиэк оҕотун, ыччатын сааһылаабыта, духовнай-нравственной иитии үлэтигэр төгүрүччү көмө буолбута кэмигэр бэлиэтэммитэ, махтаныллыбыта. Патриотической ырыанан Ийэ дойдуну таптыырга, көмүскүүргэ иппитэ, үөрэппитэ. Кини ырыалара дойдунан, дьонунан кизэн туттууну эдэр ыччакка инэрэр ураты суолталаахтар. Ол курдук, Данил Петрович төрөөбүт түөлбөтүттэн итинник кизэн, баай, патриотической тыыннаах, олоххо улахан суолталаах суоллар арыллар.

Ш.Сүүрүн чааһа

3.1. Алексеев Д.П. 17-с танковой корпус 31-с мотострелковой биригээдэтин бэһис ротатыгар политругунан сулууспата.

«Офицеры-якутяне»⁶ тахсыбыт кинигэбэ көрдөххө, тохсунньу 9 күнүгэр 1940 сыллаахха Саха сириин каадырын отделын инструкторынан анаммыт. Үөһээ этиллибитин курдук, от ыйыгар 1941 сыллаахха Иркутскайга байыаннай-политическай бэлэмнэниини барбыта. «Уонча ый устата Забайкальскай байыаннай уокурукка сулууспалаабыта. Онтон 1942 сыл ыам ыйын сагатыгар Арҕаа фронтта ытыллыбыта. Старшай лейтенант Алексеев Брянскай фронтта генерал-майор Н.В. Фекленко хамандыырдаах саҥа тэриллибит 17-с танковой корпус 31-с мотострелковой биригээдэтин бэһис ротатыгар хамандыыр солбуйааччытынан, политругунан, анаммыта. Данил Петрович рота хамандыыра старшай лейтенант Николай Алексеевич Асеевы кытта дөбөннүк биир тылы булбута. Бойобуой өттүн барытын хамандыыр дьаһайара. Оттон политрук байыастары байыаннай-политическай иитиинэн дьарыктанара.

Данил Петрович бастакы сүрэхтэниитин Воронежтан чугас турар Горшечное аттыгар танковой кыргыһыга барбыта. Танкалар хардарыта атаакаҕа киирсибиттэрэ, олоҕо кэннилэриттэн саллааттар анныспытара. Танкалар тимир тиһиликтэрэ лиһигирииллэриттэн, пушкалар, пулеметтар тыастарыттан, өстөөх самолеттара ньирилэһэн-чыһыран аһалларыттан, буюмбалар, уонунан снарядтар эстэллэриттэн сир-халлаан кытта титирэстиирэ, ынчыктыыра. Инчэбэй эттээх, өй-мэйдээх тулуйбат үлүгэрэ буолбута. Икки өттүттэн хас да танк урусхалламмыта, умайбыта. Элбэх буюун кыргыс хонуутугар геройдуу охтубуттара. Танковой рота хамандыыра И.М. Шпичуков хорсун быһыыны көрдөрбүтэ. Механик-водитель Н.С. Петров икки атаҕар ыараханлык бааһыран да баран кыргыһыттан туораабатаҕа. Кинилэр корпуска биир бастакынан Советскай Союз Геройун үрдүк аатын ылбытара.

Сындылҕаннаах, хаан тохтуулаах кыргыһылартан тыыннаах ордубуттар, сэниэ ылаары, күүс эптинээри аҕыйах нэдиэлэлээх сынньаланна тахсыбытара. 17-с танковой корпус Саратов уобалаһын Татищево куоратыгар турбута. Данил Петрович онно эрэ уоскуйан, бу уоттаах кыдыйсыттан хайдах тыыннаах ордубутун эргитэ санаабыта. Дойдутун, дьонун ахтарыттан сүрүбэ нүөлүйбэхтиирэ. Уоллаах кэргэнигэр сурук суруйталаабыта. Фронтта кэлиэбиттэн дьиэтиттэн сурук туппатаҕа ырааппыт.

Олунньу сагатыгар Кантемировскай 4-с танковой корпус урут хаһан да буолбатах уһулуччу хорсун рейдэни онорбута. Кини сэриилэһэ-сэриилэһэ өстөөх ылан олоҕор

⁶ Иванов И. Ф., Офицеры-якутяне - участники Великой Отечественной войны 1941- 1945 гг.

сиригэр күнгэ 80-100 километры өтөн кирибитэ. Донбасс биир бөдөн промышленнай киинин - Краматорскай куораты босхолообуттара. Немец элбэх техникатын, тыыннаах күүһүн урусхаллаабыттара.

Ол эрэри, анардас санаа күүһүнэн сир өппөккүн. Армия хааччыйар тылтан 500-чэ километры тэйбитэ улам биллэн барбыта. Суол-иис куһаҕана, ырааҕа, массыына аҕыйаҕа сэрии сэбин, уматыгы, аһы-үөлү уо.д.а. аҕалыыны туормастаабыта. Танк да аҕыйаабыта.

Өстөөх күүһүн түмүнэн хардары атаакаҕа туруммута. Олунньу 22 күнүгэр кинилэр Д.П. Алексеев сулууспалыыр корпусун Барвенково куоракка төгүрүйбүттэрэ. Таарыччы аҕыннааха, бу куораты немецтэр 1941, 1942, 1943 сс. үс төгүл сэриилээн ылбыттара, биһиэннэрэ ону үс төгүл босхолообуттара! Сэттэ түүннээх күн устата хааннаах кыргыһы барбыта. Тастан көмө кыайан кэлбэтэҕэ. Саа-саада ас-үөл да бараммыта, уматык бүппүтэ. Күнүһүн өстөөх самолеттара сотору-сотору кэлэн көнүл буомбалыыллара. Олунньу бүтэһик түүнүгэр биһиэннэрэ төгүрүктээһинтэн мүччү көтөргө тиһэх холонууну оностубуттара. Асеевтаах роталара хаххаҕа хааларга быһаарыммыта. Бүтүн ротаттан отуттан эрэ тахса киһи тыыннаах ордубут этэ.

Түүннү харананан туһанан, биһиги чаастарбыт өстөөх саамай мөлтөх күүстээх буолуо диэбит сиринэн көнү көппүттэрэ. Немецтэр хаххаҕа хаалбыт рота үрдүгэр сибинниэс уот ардаҕын куппугтара. Өстөөх снаряда эстэн, Данил Петрович ханас атаҕын дугуммат, уна илиитинэн туттубат курдук ыараханлык бааһырбыта. Ротаттан үс-түөрт эрэ саллаат тыыннаах ордубута. Кинилэр кыайан турар, хаамар кыаҕа суох, илиитинэн туттуммат буолбут Алексеевы бэрт тиэтэлинэн бэрэбээскэлээн баран, снаряд дуу, буомба дуу алдыппыт дьиэтигэр киллэрэн сытыарбыттара. Син биир киһи буолбат. Наһыылканан дуу, сүгэн дуу илдэр кыахтара суох. Ханна да илдьиэхтэрэй?!

Данил Петрович хас да ый устата биир уокка умайбыт, биир өлүүтэ өлбүт, биир хочуолтан бииргэ аһаабыт, хаан-уруу убай-быраат курдук санаспыт дьонун кытта, элбэхтик хаана баран мэй-тэй сытан, быраһаайдаспыта. Аны көрсөр, тыыннаах хаалар да биллибэт. Быраһаай, төрөөбүт Чуукаарым!»⁷ - бу «Кыым» хаһыат эрдээктэрэ Дмитрий Николаевич Николаев Данил Петровыһы чугастык билсэр буолан кини туһунан суруйбут ыстатыйата.

Данил Петрович оҕолоругар да, үгүс да киһиэхэ сэрии туһунан олох кэпсээбэт этэ диэн ахталлар. Ол иһин суруйуу олус аҕыйах. Кырдык даҕаны, сэрии иэдээнэ хас биирдии дьиэ кэргэни таарыйбыт умнуллубат аймалҕан буолар. Биллэн турар, умнуллубаты умна сатыыр эйэлээх кэмгэ ололорбут дьоруойдар, бэтэрээннэр сэрии туһунан

⁷ Саха сирэ, 2005, тохсунньу 19 күнэ, сэрэдэ, № 9 (3268)

элбэхтик сээрги сьлдьбатахтара баар суол дьэн билинни дьонно аҗам саастаах дьоннорбут кэпсииллэр.

Түмүк: Саах сыбахтаах балаҗаннаах үөрэбэ суох саха хайдах курдук сайдарын көрүүххэйин: уһук үрэх баһыттан үөрэби батыһан сатыылаан тийбит саха уола үөрэхтээх саха саарына буола үүммүтүн көрөбүт. Бэйэтигтэн киэн, сайдыылаах сир-дойду байыастарыгар Аан Дойду ыксаллаах кэмигэр байыаннай-политическай ийтиини ыыппыта сөхтөрөр. Хайа да кэмнэ саха уола, саха эр киһитэ, саха боотура биир харыс үрдүк турара, өрө тутуллара манна бэлиэтэнэр. Саха сатаабатаҗа суох! Сахалы санаран, сахалы толкуйдаан, саха сахатынан эт мэйиитинэн сайдыбыт суола - үөрэхтэни буолар. Улуу суруйааччыбыт Өксөкүлээх Өлөксөй ыйан биэрбит суола дьин кырдьыктааҗа, бэл, бу биир киһи олобунан дакаастанар - мындыр саха салбыы сайдан хайа да улуу омугу кытта тэннэ кэпсэтэр, быһаарсар, аахсар, биир үктэлгэ турара көстөр.

3.2.1943 сыллаахха билиэн түбэһитэ, лаабыртан куотуута.

«... Кини манна төһө өр өйө-төйө суох сыппытын билбэт. Ытыалаһар тыас-уус да иһиллибэт. Халлаан боруорсуйан эрэр. Өйдөнөн кэлбитэ, партийнай докумуоннардаах полевой суумката ойоҕоһугар иилиллэ сылдыар эбит. Бэйэтигэр тийиниэн баҕартаата да, бэстэлиэтигэр буулдыа хаалбатах. Онтун киэр элиттэ. Харбыалаһан хаппахтаах туох эрэ иһити булла. Докумуоннарын онно укта. Ханас өлүөр илиитинэн хаһан, дьиэ муннугар иһитин кистии көмтө.

Халлаан сырдаатын кытта немецтэр куорат уулуссаларын, дьиэлэри кэрийэн, өлбүт уонна бааһырбыт саллааттары хомуйаллар. Ыараханнык бааһыран, хаана элбэхтик баран өйө-төйө суох сытар Алексеевы булан ыллылар. Дьиэттэн соһон таһааран, куул курдук массыына кузовыгар элиттилэр. Аһаҕас халлаан анныгар билиэннэйдэри мунһар хатыылаах боробулуоханан төгүрүтүллүбүт лаабырга аҕалан бырахтылар. Аҕыйах командир, комиссар баарын тута ытыалаан иһэллэр эбит. Батальонтан билэр саллааттара бааллар этэ да, ким да кинини политрук, коммунист этэ диэн этэн биэрбэтэ.

Алексеев Константиновоҕа, Днепровскайга, Владимир-Волынскойга, онтон Польшаҕа Ченстохов куоракка баар концентрационнай лаабырдарга хас да ый сытта. Немецтэр илин диэки хоттордохторун аайы билиэннэйдэр лаабырдарын эмиэ арҕаа диэки көһөрөн иһэллэр. Арыый үтүөрбүтүн кэннэ Хайльбронна, Лауфенна буор хаһытыгар, Фридбергэ саахар заводугар сүөһү курдук үүрэн илдьэн хара үлэни үлэлэлэтэллэр. Кэлин Людвигсбургга, Бог-Ордеҕа көһөрбүттэрэ.

1945 сыл кулун тутар бүтүүтүгэр үтүө күн Алексеевка үүммүтэ. Арҕаанны фронна эмиэ чугаһаан иһэриттэн ыксаан, рейх салалтата байыаннай билиэннэйдэр лаабырдарын Ханау куораттан Германия киин өттүгэр көһөрөргө быһаарыммыта. Ол көһөрүү кэмигэр Д.П. Алексеев доҕоро, эмиэ лейтенант сололоох Г.А.Волковы кытта харабылтан мүччү туттаран ойуурга куоппуттара. Муус устар 8 күнүгэр кинилэр Фельфленен куорат чугаһыгар 3-с американскай армия сэриилэрин булбуттара. Сэрии бүтээтин аҕай кытта репатрианнары Советскай Союзка биэрбиттэрэ. Уоттаах сэрииттэн, кырыыстаах аад айабыттан тыыннаах ордон, төрөөбүт дойдуну булар үөрүүтүн, өрөгөйүн эн туохха тэнниэний?!

Д.П. Алексеев 1945 сыл от ыйын 30 күнүгэр Смоленскай байыаннай уокурук I Горьковскай стрелковай дивизиятын 10-с саппаас стрелковай полкатыгар кэлэн аны бэрэбиэркэни барбыта. Билиэннэ сылдыбыт дьону контрразведка кытаанахтык бэрэбиэркэлиирэ. Алексеев IV гвардейскай Кантемировскай танковай корпуска сулууспалаабыт докумуоннара, бойобуой характеристиката, тыыннаах туоһулар

көстүбүттэрэ. Онон хайдах сэриилэспитэ, ханнык быһыыга-майгыга немецтэргэ билиэн түбэспитэ биллибэтэ. Кэлин лаабырга хайдах сылдыбыта, билиэннэйдэр ортолоругар туох үлэни ыппыта, лаабыртан хайдах күрээбитэ чуолкайдаммыта. Онон Смоленской байыаннай уокурук 1945 сыл сэтинньи 16 күнүнээби бирикээһинэн Д.П. Алексеева старшай лейтенант солото чөлүгэр түһэриллибитэ. “Германияны кыайыы иһин” медалынан наҕараадаламмыта. Партийнай билиэтин хаттаан ылбыта. Уонна ити күн Советскай Армия кэжкэтин демобилизацияланан төрөөбүт Сахатын сиригэр барар буолбута»⁸.

Түмүк: Данил Петрович олобунааҕар бастатан туран политрук быһыытынан байыаннай эбээһинэһин өрө туппута, докумуоннарын кистээбитэ, билинни киһи уусуран киинэбэ эрэ көрөр күүстээх быһыыта-майгыта буолар диэн сөбүбүт. Иккис күүстээх быһыыны эмиэ бу балаһаҕа көрөбүт - билиэннэ түбэһии Кыһыл Армия саллааттарын киһи быһыытынан буһарбыта-хатарбыта. Киһилии сиздэрин сүтэрбэккэ, өлүүтүн күтүтүтүтүк, өстөөхтөн чабыйбакка өлөр-сүтэр чаас быатыгар биэтэннэһэ тураннар бэйэ-бэйэлэрин «уксан» биэрбэтэхтэрэ үйэлэргэ сыаналанар быһыы буолар. Үсүһүнэн, олох иһин, төрөөбүт дойду иһин охсуһар дьыалаларыгар бэриниилээх буолан, төрөөбүт дойдуга таптал күүһэ кинилэри өлүү айабыттан быһаан ылан концлаабыртан күрээбиттэрэ. Бу саха уола хорсунун көрүн! Өбүгэлэрбит «уол оҕо биир күн ат өрөбүтүгэр, биир күн ат уорбатыгар» диэн маны эттэхтэрэ. Саха мындыра, сатабыла, тулуурдааҕа, дьулуурдааҕа көстөр. Тоҕо эрэ, кыракый балаһан дьыалалары Кубалаабын ыраас туоната, күөрэгэйдээх сыһыылара көстөн кэллэр. Аарыма хатыннара күүс биэрэн дойдутун дьоло өлүү айабыттан хаба тардан ыллаҕа. Аччыгый алаһыттан ыраата барбатах саха мааны оҕонньоро, аҕата барахсан, Кыһыл Аармыйа хорсун байыаһын иитэн таһаарбытын бу түгэннэ ыраах эйгэттэн көрдөбө буолуо диэн саха киһитэ сабаҕалыыр. Биһиги, билинни көлүөнэ итээччилэрэ, оҕолорбутугар дьоруойдар хорсун быһыыларын субу түгэнинэн көрдөрөбүт, кэпсибит.

⁸ Саха сирэ, 2005, тохсунньу 19 күнэ, сэрэдэ, № 9 (3268)

3.3. Сэрии кэнниттэн «Кыым» хаһыат корреспонденынан, тылбаасчытынан үлэтэ.

«Дьокуускайга кэлбитэ, киниэхэ дьылжа хаан өссө биир охсууну онорбута. Кэргэнэ кини сураҕа суох сүппүтүн туһунан биллэри туган баран, атын киһиэхэ кэргэн тахсыбыт этэ. Уола оскуолаҕа киирэрэ чугаһаабыт. Хайыай? Оҕолоох кэргэнин араара сатаабатаҕа. Олоҕун бэйэтэ сангалы саҕалыырга күһэллибитэ.

Сэрии иннинэ үлэлээбит «Кыым» хаһыатыгар корреспонденынан анаммыта. Сотору тыа хаһаайыстыбатын отделын сэбиэдиссэйинэн өрө таһаарыллыбыта. Тыа сиригэр, Мэгэдьэк улуһун Чуукаар нэһилиэгэр төрөөбүт уонна улааппыт, Малдыаҕар бастакы холкуостары тэрийсибит уонна председателлээбит киһи тыа олоҕун, үлэтин-хамнаһын үчүгэйдик билэрэ. Сэрии кураан-сут сылларыгар айгыраабыт хаһаайыстыбалар, дьон-сэргэ фронтан эргиллэн, өн сайыннарар эргиллэннэр эмиэ өрүттэн, чөлүгэр түһэн барбыттара. Онон бытархай холкуостары бөдөнсүтүү саҕаламмыта. «Кыымна» бу үлэни тыа хаһаайыстыбатын отдела иилээбитэ-саҕалаабыта. Д.П.Алексеев тыа хаһаайыстыбатын экономикатын туһунан бастакы кинигэни сахалы тылбаастаан бэчээттэпитэ. Ол кинигэ холкуостар бэрэссэдээтэллэригэр, бухгалтердарыгар, биргээдэлэргэ, фермалар сэбиэдиссэйдэригэр экономика төрүттэрин үөрэтэллэригэр улахан көмө буолбута.

Нууччалы төрөөбүт тылын курдук билэр, киэн энциклопедическай билиилээх киһи кэлин төрүкү да тылбаасчытынан үлэлээбитэ. Биһиги кини ханнык баҕарар уустук, араастык эрийэ-буруйа да өйдөнөр политическай дакылааты, этиини, уурааҕы телетайп лиэнтэтин ылла да, массыныскаҕа тута этэн биэрэн, уу да тэстибэт гына түргэн баҕайытык сахалы тылбаасты охсон биэрэрин сөҕөрбүт. Киниттэн бэрт элбэххэ үөрэммиппит.

Бэрт былдыһар дуу, миэстэ таһаарына сатыыр дуу дьон көстөн, Д.П. Алексеевы билиэннэ сылдыбыт таннарыахсыт энин буолуо диэн үнсэн партияттан таһаарарга холоно сылдыбыттара. кинилэр редакция партийнай тэрилтэтин уураахтара тахсарын ситиспиттэрэ. Ол эрэри, ары үрдүгэр уу дагдайбатын кэриэтэ, кырдык үрдүгэр сымыйа ыттыбатаҕа.

Партия обкомун бюротугар Д.П. Алексеев ааһыны сайабылыанньаны түһэрбитэ. Обком партийнай комиссията дьыаланы хас да ый сиһилии бэрэбиэкэлээбитэ. Смоленскай байыаннай уокурук генерал-лейтенант Озеров, генерал-майор Бабийчук, полковник Грицман илии баттааһыннаах бирикээс куопуйата кэлбитэ. Д.П. Алексеев контрразведка анал бэрэбиэркэтин баран ыраастанан, бары бырааба чөлүгэр түһэриллибитэ биллибитэ. Онон БСБ (б) Саха уобаластааҕы комитетын бюрота 1947 сыл алтынны 21 күнүгэр партия Дьокуускай куораттааҕы комитетын Алексеевы партияттан устар туһунан 1947

сыл кулун тутар 10 күнүнээби уураабы көтүрүргө, Алексеев Данил Петровичка сана партиянай билиэти биэрэргэ уураахтаабыта. Обком бастакы секретара И.Е. Винокуров илии баттааһыннаах бюро бу уурааба Саха Республикатын национальной архивыгар баар.

Сэриигэ, билиэнгэ, эйэлээх да сылларга Данил Петрович улахан тулуурдаабын, үлэбэ дьулуурдаабын, олоххо күүскэ тардыһарын көрдөрбүтэ. Кини суобаһа ырааһа, дьонно үтүө сыһыанын сүтэрбэтэбэ. «Кыым» хаһыат суругун отделыгар үлэлиир биир дойдулаабын, эдэр эрдэбиттэн билэр Анна Антиповна Тимофееваны кэргэн ылан, кыыстаах уол оҕолонон дьоллоохтук олорбуттара.

Д.П. Алексеев Кыһыл Сулус орденнарынан, Правительство Грамотатынан наҕараадаламмыта. Киниэхэ Саха АССР культуратын үтүөлээх үлэһитин бочуоттаах аата ингэриллибитэ. Сэриигэ ылбыт ыарахан баастара, билиэнгэ икки сылы быһа инчэбэй эттээх тулуйбат сорун-мунун, ачыктааһынын көрбүтэ таайан, кини 1967 сыллаахха сэттиньи 13 күнүгэр 60 сааһыгар тийбэккэ сылдьан ыалдьан өлбүтэ»⁹.

Данил Петрович 1950-60 сылларга «Кыым» хаһыакка тылбаасчытынан үлэлииригэр кинини кытта тэнгэ Василий Семенович Николаев уонна Иван Иосифович Кымов үлэлээбиттэрэ. Бу үс штатнай үлэһит соробор түүн үөһүгэр диэри тутулан туран бэриниилээхтик үлэлииллэрэ диэн хаһыат устуоруйатын чинчийээччилэр суруйууларга интернет ситимигэр баар. Дойду салайааччыта Н.С. Хрущев тыл эппитин үлэ күнүн бүтүүтэ Москубаттан ыттахтарына, тута тылбаастаан сарсынны күннэ баар онороллоро¹⁰. Итинник холобур ахсаана суох.

Түмүк: Данил Петрович олус күүстээх исписэлиис быһыытынан биллэр, эппиэтинэстээх, киэн билиилээх, солбуллубат кадр. Олох ыарахаттара хаттаан охсууну онорбуттарыгар кини кытаанах санаатын ыһыктыбакка, дьонно үтүө сыһыанын сүтэрбэккэ, үтүө аатын төнүннэрэргэ турууласпыта, аттыгар баар чугас дьоно киниэхэ эрэллэрин сүтэрбэккэ киниттэн күүстэммит курдуктара. Кини манна олобу таптыырын, дойдутун дьыалатыгар бэриниилээбин, күүстээх эр санаалаабын көрдөрөр, киһи-аймахха үтүө холобур буолар. Ыарахан, моһол киһи олобун алдыапаттар, төттөрү ордук күүстээх онороллор эбит диэн өйдөбүл үөскүүр.

⁹ Саха сирэ, 2005, тохсунньу 19 күнэ, сэрэдэ, № 9 (3268)

¹⁰ Васильев А.А., Основные этапы истории перевода общественно-политической литературы на якутский язык. Текст научной статьи по специальности «Языкознание и литературоведение»

IV.Түмүк.

Данил Петрович - улахан тулуурдаах, үлэбэ дьулуурдаах, олоххо күүстээх тардыһылаах саха саарына.

Данил Петрович олобун туһунан үөрэтэн, чинчийэн көрөн баран төрөөбүт дойдутун оскуолатын оҕолоругар анаан суруйбут ахтыытыттан быһа тардан түмүкпэр тирэниэхпин баҕарабын: «Оҕолорго кэпсээтэхпинэ, үөрэхпэр олус кыһанарым, үөрэнэrim тухары үчүгэйтэн атын сыананы ылбыппын өйдөөбөппүн, дыссипилиинэни кэспит түбэлтэм суоҕа. Чуукаар оскуолатын бары үөрэнээччилэрэ туйгуннук, үчүгэйдик үөрэнэргитигэр, ыраас суобастаах, үтүө майгылаах, Ийэ дойдуга, улуу Ленин дьыалатыгар мунура суох бэриниилээх дьиннээх патриот буоларгытыгар баҕарабын! Эбэрдэни кытта эһиги биир дойдулааххыт, Алексеев Данил Петрович, Дьокуускай куорат, алтынны 22 күнэ, 1964 с.». Бу аҕыйах этиилээх туһайыы Алексеев бүтүн олобун көрдөрөр киэн өйдөбүллээх күүстээх тыллар буолалларын чинчийэн көрөн баран өйдүүбүт.

Учуутал, иитээчи Аҕа Дойду Улуу сэриитин хорсун дьоруойдарын, бастын байыастарын, сэрии толоонугар олохторун толук уурбут саллааттар тустарынан, тыылга аччыктыыры да аахсыбакка фронт туһугар түүннэри-күнүстэри үлэлээбит кырдыаҕастары, эдэрдэри, хоргуйан өлбүттэри, сэрии кэмин оҕолорун тустарынан билинни көлүөнэбэ кэпсээн өйдөттөбүнэ эрэ эйэлээх олобу сыаналыыр ыччаты иитэн таһаарар. Ол курдук, биир политрук тус олобо герой суола буолан кэнчээри ыччаты сиздээх майгыга иитэр-үөрэтэр тохтобула элбэх:

- 1. Данил Петрович төрөөбүт түөлбэтин кытта ыкса ситимнээх дьон киэн, баай ис хоһоонноох, патриотическай тыыннаах, олоххо улахан суолталаах суоллары аһаллар.**
- 2. Данил Петрович олобунан дакаастанар - мындыр саха салгыы сайдан хайа да улуу омугу кытта тэннэ кэпсэтэр, быһаарсар, аахсар, биир үктэлгэ турар суоллаах эбит.**
- 3. Өлөр-сүтэр күннэ киһилии сизри-майгыны сүтэрбэт саллааттар холобур буолаллар. Саха мындыра, сатабыла, тулуурдааҕа, дьулуурдааҕа көстөр суола баар.**
- 4. Дойду күүһэ, төрүт күүһэ ханнык да түгэннэ оҕотун быһаан ылар дьикти суоллаах эбит.**
- 5. Ыарахан, моһол киһи олобун алдыапаттар, төттөрү ордук күүстээх онорор суолталаах суолга үктэннэрэллэр.**

Бу курдук, Данил Петрович Алексеев – саха биир киэн туттар чулуу уола, бастын саарына, сэрии геройа, үлэ геройа, олох геройа буолар.

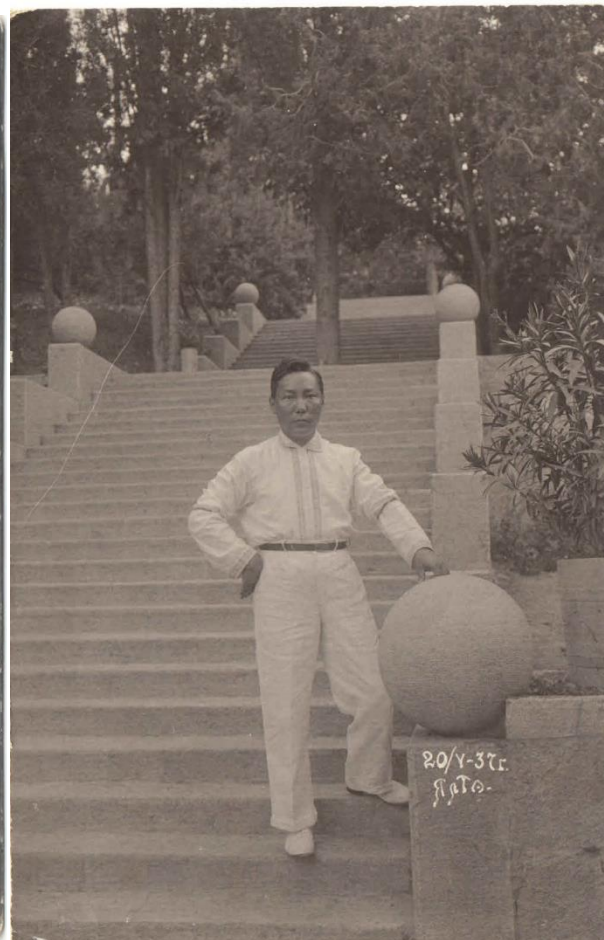
V.Туһыныллыбыт литература:

1. Анисимова М.Ф., 100 сыл үөрэх сырдык аартыгынан, Дь., Медиа-Холдинг «Якутия», 2015
2. Анисимова М.Ф., Чуукаар нэһилиэгэ, Дь., Медиа-Холдинг «Якутия», 2019
3. Васильев А.А., Основные этапы истории перевода общественно-политической литературы на якутский язык. Текст научной статьи по специальности «Языкознание и литературоведение», <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-etapy-istorii-perevoda-obschestvenno-politicheskoy-literatury-na-yakutskiy-yazyk>.
4. Васильева - Донская С.С., Наш отец-поэт Сергей Васильев-Борогонский, Я., Бичик, 2007.
5. Иванов И. Ф., Офицеры-якутяне - участники Великой Отечественной войны 1941- 1945 гг.: Биографические справки, Я., НИПК "Сахаполиграфиздат", 1995.
6. Поликарпов Е.М., Кылбаннаһар кынаттар, Дь., Бичик, 1992
7. Поликарпов Е.М., Күн – эйэ туһугар, Дь., Бичик, 2005
8. Поликарпов Е.М., Өлбөттөр, сүрэххэ тыыннаахтар, Дь., Бичик, 2016
9. Саха сирэ, 2005, тохсунньу 19 күнэ, сэрэдэ, № 9 (3268)
10. Уткин К. – Нүһүлгэн, Көй дуораан. Очеркалар, Дь., Сайдам, 2013

VI. Сынтарылар.

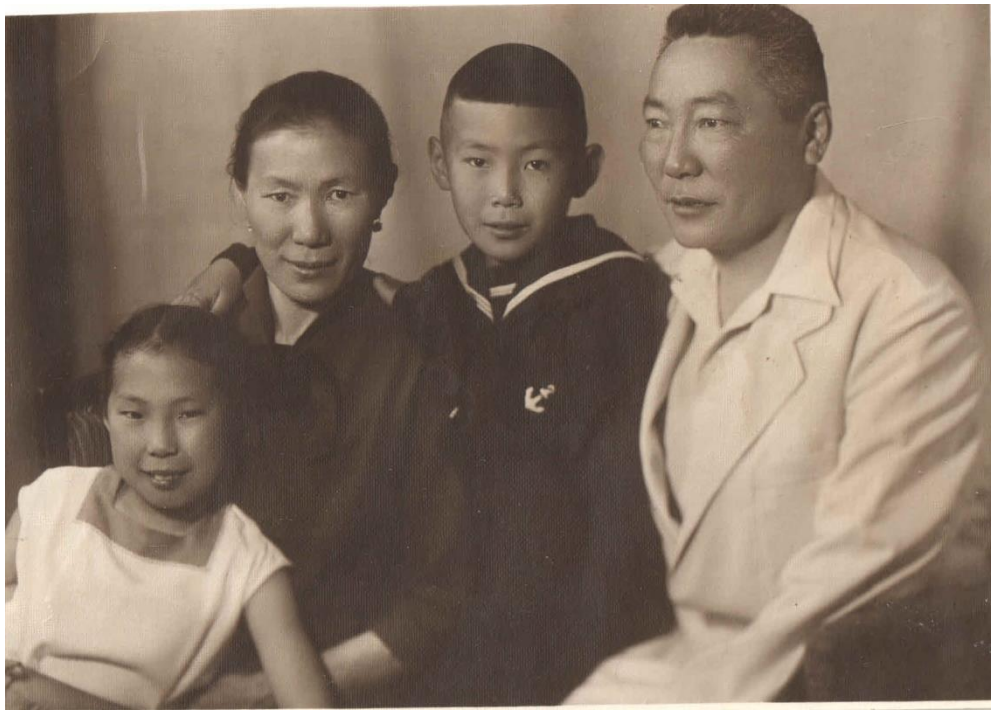
Алексеев Данил Петрович, 1932 жыл.

1937 жылда. Ялта.

Мэнэдэк ыччата, 1936 жыл, Дьокуускай

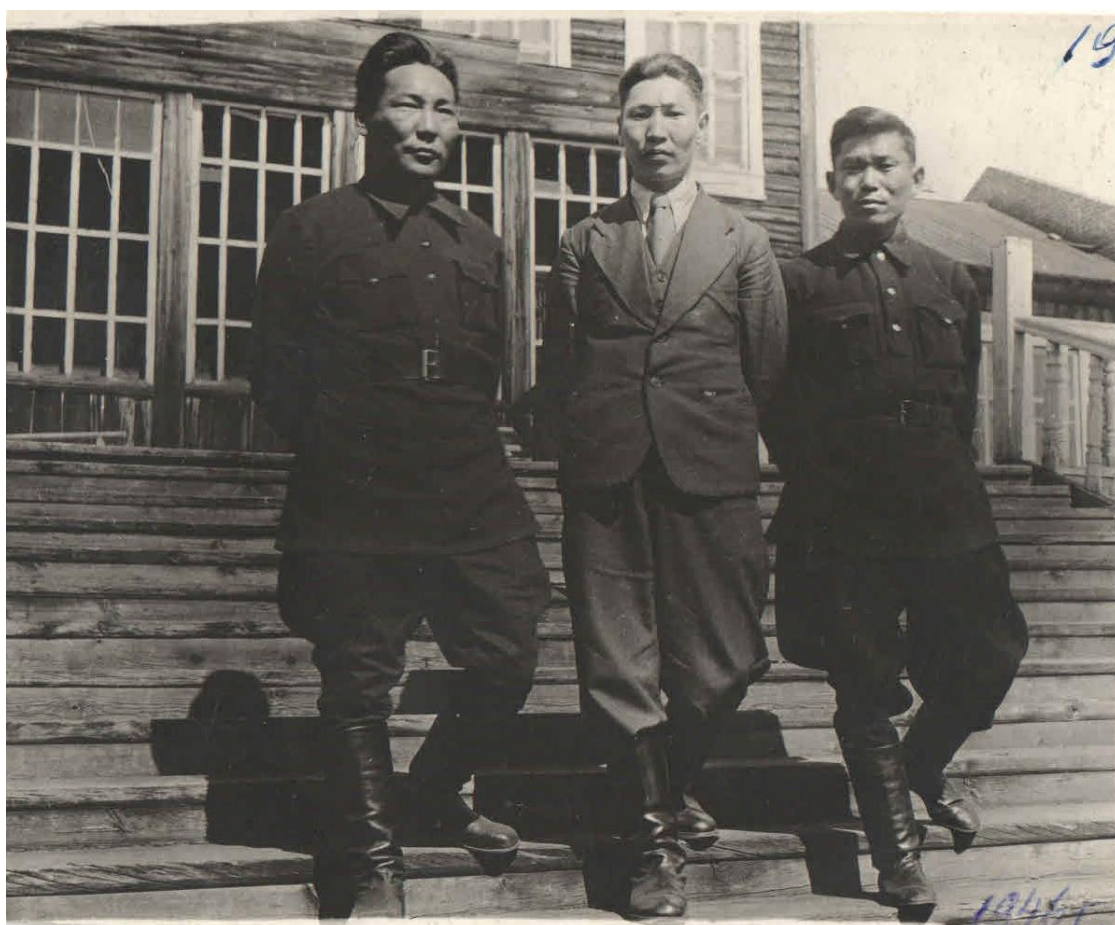
1957 сыллаабы дьэ кэргэнин хаартыската

Данил Петрович дьэ кэргэнэ, 1951 сыл

Алексеев Д.П., 1946 съл

1946 съллаахха

Алексеев Данил Петрович
Старший лейтенант

Родился в 1908г. Нюрбинском районе. Якут. Член КПСС.
9 января 1940г. Алексеев Д.П. был утвержден инструктором отдела кадров Якутского ОК КПСС.

В июле 1941г. политработник запаса Алексеев Д.П. был призван на военные сборы, в г.Иркутск. Пройдя краткосрочную военно-политическую подготовку, офицер-политработник попал на фронт.

Старший лейтенант Алексеев Д.П. был назначен заместителем командира роты 1-го батальона 31-й механизированной бригады 17-го танкового корпуса. Этот славный корпус принял участие в разгроме немецких войск на Среднем Дону в конце 1942 г. и в начале 1943 г. « За восемь дней непрерывных ожесточенных боев корпус, находясь под огневым воздействием противника и преодолевая танковые препятствия, совершил марш в глубину обороны противника на 200 км. Ломая узлы сопротивления, опорные пункты противника, части корпуса освободили около 200 населенных пунктов, нанося большой ущерб противнику, захватив богатейшие трофеи».

За этот подвиг 17-му танковому корпусу было присвоено почетное наименование «Кантемировский», а также корпус был преобразован в 4-й гвардейский танковый корпус.

А 31-я механизированная бригада была преобразована в 3-ю гвардейскую механизированную бригаду 4-го гвардейского Кантемировского танкового Корпуса. Офицер-политработник Алексеев Д.П. принимал активное участие в славных делах танкового корпуса. Но в марте 1943г. в одном из жарких сражений он был тяжело ранен и попал в плен к немцам.

Алексеев Д.П. был репатриирован из плена в ноябре 1945 г.

За боевые заслуги Указом Президиума Верховного Совета СССР в1958г. он был награжден орденом Красной Звезды.

В послевоенный годы до самой кончины в 1967г., Алексеев Д.П. трудился журналистом в газете «Кыым». Получил звание «Заслуженный работник культуры».

Выписка из книги «Офицеры - якутяне».

№ 1/Издание 1971.

Выписка из книги «Офицеры - Якутяне»

2		Сылан Егор Дмитриев	
3		Токо Федот Егоров	52
4		Хахаран Михаил Егоров	40
	Чигнээни		48
1		Бекерек Алексей Степанов	
2		Носос Никита Петров	40
3		Мултук Федот Петров	30
4		Бахтарья Алексей Егоров	-
5		Быллай Степан Иванов	30
6		Быллай Иван Иванов	51
7		Сынтариян Михаил Егоров	45
8		Такый Григорий Егоров	-
9		Дунай Спиридон Петров	-
10		Никирь Гаврил Михайлов	-
11		Буютта Алексей Семенов	25
12		Усунол Андрей Васильев	46
13		Чымырык Степан Семенов	30
14		Белтегер Алексей Михайлов	-
15		Усь Петр Федоров	35
16		Усь Федор Петров	60
17		Мерегер Алексей Филиппов	30
	Аржаа Маар		80
1		Эмэсэ Иван Васильев	21

Использованный источник:
Фонд 343 и, опись 4, дело № 155 НА РС (Я)
Материал подготовила зав.музеем им. Братьев Донских, Отличник
Образования РС (Я), Почетный гражданин Мальжагарского н-а
Саввинова Татьяна Афанасьевна. 16.03.2016 г.

ЯАССР
Якутское статистическое управление
Посемейный список на 1927-1928 г.
(с 1 октября 1927 г. по 1 октября 1928 г.)

Округ Вилюйский
Улус Нюрбинский
Наслег Чукарский
Самостоятельное сельское общество.
Составлен 10/IX-1928 г.
Председатель совета: А. П. Николаев.
Члены: М. П. Родионов.
С. С. Андреев
Секретарь: Д. П. Алексеев
Выписал: Д. П. Алексеев.

23.IV-96 Выписал: Прокопьев П. Я. - П. Чукар ЦГА - НЯС

Ылаахс.	Кили ахс.	Ааттара	Сааһа	Хос быһаарыта
1	1	Родионов Михаил Григорьевич	48	Остуорас с/с
	2	Ойоҕо Дария (Өрөнөөһөй)	29	
2	3	Григорьев Илья Кириллович (Лабыыйап)	32	
	4	ойоҕо Матрена	30	
	5	уола Афанасий (Оссоо)	3	
	6	кыһа Анна (Килимэн ойоҕо)	4	
	7	кыһа Мария (Н. Павлов ойоҕо)	5	
3	8	Алексеев Василий Семенович	67	
	9	кыһа Матрена (нитийэх)	8	
4	10	Семенов Яков Тимофеевич (Огдуо Дьаакыба)	27	өлбүтэ
	11	ойоҕо Анна	25	
	12	уола Афанасий Тэллэй	2	Хоргуйан өлбүтэ
	13	кыһа Анастасия	6 ыйдаах	Дьыкымдэвэ ол орон
5	14	Семёнова Анна Николаевна	29	
	15	кыһа Анна	5	
6	16	Осипов Михаил Тимофеевич - Көппөһө	29	
	17	ойоҕо Анастасия	23	
	18	уола Николай	3	

Из переписи посемейного списка на 1927-1928 г. (с 1 октября 1927 по 1 октября 1928 г.)
выписал: Алексеев Д.П. (Анисимова М.Ф., Чуукаар нэһилиэгэ, Дь., Медиа-Холдинг
«Якутия», 2019)